

(І.Франко, П.Тичина, Є.Маланок, Л.Костенко, В.Симоненко, Б.Олійник та ін.), залишатиметься кодексом українства на його нелегкому шляху до реальної, а не декларованої свободи (за якою криється насправді нова модифікація гноблення), на шляху до Правди.

Бібліографія:

1. Белецкий А. Тарас Шевченко. – М., 1982.
2. Бердяев Н. Русская идея. – М., 1999.
3. Івакін Ю. Сатира Шевченка. – К., 1959.
4. Івана, 4:20.
5. Луки, 12:15.
6. Михайлин І. Достоевський і Шевченко. – Харків, 1994.

В статье автор осмысляет социально-этическую парадигму творчества Тараса Шевченко в свете евангельских истин, акцентируя внимание на общественно-моральных аспектах в борьбе со злом, с национальными порабощениями, на защите униженного человеческого достоинства на этапах отечественной истории.

Ключевые слова: историзм, духовность, интуитивизм, противоречия, образы, пророчества, визии, предостережения.

Summary

In the article author considers social and ethical paradigm in Taras Shevchenko's work in the light of evangelic truth. Special attention is paid to social and moral factors in the struggle with evil, national enslavement, defending scorned human dignity in the context of native history.

The author traces ideological-artistic evolution of Taras Shevchenko, his reactions to social offenses, intuitionism in faultless perception of national history, prophetic warning visions, inconsistency in the spiritual outlook, dominant principles of poetic creativity. The key problems of article is the idea of social justness in the works of Shevchenko, the poet's protests against the despised human dignity, against exploitation of man by man, against social and national oppression. It is expressed in such poems as «Gaidamaks», «Tarasova nich», «Caucasus», «The dead and the living», in mystery «The big cellar». Considerable attention is given to the research of spiritual-ethical paradigm in poet's work, comparison of national and Christian foundations of two major Ukrainians – Shevchenko and Gogol. The author notes that based on poet's works, national idea can not be realized without the idea of social justice.

Key words: historicism, spirituality, intuitionism, contradiction, images, prophesy, visions, warning.

УДК 821.161.2 – 31.09

А.О. Кулик

ПСИХОБІОГРАФІЧНИЙ ВИМІР БІОГРАФІЧНОЇ ПРОЗИ

У статті зосереджено увагу на дослідженні проблем літератури non fiction у контексті сьогодення, акцентується на психобіографізмі сучасної біографістики.

Ключові слова: біографічна проза, художня біографія, психологізм, психобіографічний метод, документалізм, образ митця.

У ХХІ ст. художня біографічна проза перебуває на високому рівні свого розвитку. Про це свідчить чимало досліджень у цій царині за останнє десятиліття. Сучасні теоретики літератури вважають документалізм творчим напрямом, жанром і стилем, що належить сучасності (І. Акіншина, О. Галич, В. Кардін, Б. Мельничук, П. Палієвський, І. Ходорківський, І. Шайтанов, Т. Черкашина та ін.). Популярність біографічних, есеїстичних та мемуарних жанрів вимагає глибокого теоретичного осмислення проблем та впорядкування жанрових новотворів.

Як слушно зауважує І. Денисюк, листи, щоденники, спогади, есеї як джерела літератури факту нині досягли рангу белетристики й переживають свій ренесанс. Читача вже мало приваблюють знекровлені штучні образи в кривляннях постмодерну і деформація аж до абсурду деформованої дійсності. [3, с. 4–5].

У сучасному літературознавстві поряд з поняттям «біографічна проза» утверджується поняття «біографічна література». О. Петрусь необхідними положеннями вивчення біографічної літератури називає взаємозалежність та взаємоузгодженість жанрового змісту і форми, розуміння постійного розвитку літературних жанрів, а також наявність у будь-якому жанрі сталих і змінних складових [6, с. 90].

Біографічна література – це сукупність творів біографічного жанру, в основі сюжету яких опис життя реальної історичної особи. Біографічна література – це більш широке поняття, що не обмежується лише жанром біографічного роману чи повісті. Адже життя відомої особистості може бути основою для сюжету драматичного чи ліро-епічного твору. Наприклад, п'єсу В. Врублевської «Окаянные женщины», у центрі сюжету якої життя відомої російської поетеси Марини Цветаєвої, по праву можна вважати твором біографічної літератури.

Українська біографістика репрезентована різними жанрами: роман, повість, есе, художня біографія, роман-пошук, роман-спогад, роман-дослідження та ін. На позначення творів художнього-біографічного канону в сучасному літературознавстві вживають такі терміни, як «художня біографія», «художньо-біографічна проза», «життєпис», «художній життєпис», «біографіка».

Біографічні тексти свідчать про поступове ускладнення жанрових форм, поглиблення психологізму, розширення проблематики, урізноманітнення використовуваних художніх засобів. Але варто розмежовувати твір документально-історичний, в основі якого лише реальні історичні факти, та художньо-біографічний, де документалізм є лише засобом творення певного історичного простору, події у ньому можуть і не мати документального підтвердження.

У літературі кінці XIX – початку XX століття виробилися традиції художньої біографії, але, як зазначає Т. Потінцева, «...жанр літературної біографії у кожній добі інший, кожного разу його треба впізнавати знову» [9, с. 300]. Твори жанру художньої біографії – своєрідний синтез науки й мистецтва, де буття історичної особи тісно переплетене з фантазією, рефлексією автора, художнім вимислом і домислом, «...відображаючи минуле, становлення і зростання відомої особистості, художня біографія збагачує сьогодення й дає поштовх для аналізу творчих можливостей людини, одночасно сприяючи прогресивному поступу цивілізації» [1, с.179].

Вагомий внесок у дослідженні художньо-документальної літератури належить О. Галичу. У студіях «Жанрові особливості художньої біографії кінця XX століття», «Мемуарний синдром кінця XX століття», «На маргінесах життя (огляд мемуаристики)», зокрема у книзі «Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи» вчений так трактує дефініцію художньої біографії: «Це специфічне міжродове жанрове утворення. Однією з найважливіших її жанрових рис є творче змалювання життєвого шляху конкретно-історичної особи, реалізоване на основі справжніх документів і подій свого часу з глибоким зануренням письменника в її духовність і внутрішній світ, соціальну та психологічну природу історичних діянь. Такий творчий підхід до документально-біографічної оповіді може й повинен здійснюватися в органічній єдності принципів наукового дослідження й художнього домислу, виходячи з об'єктивної логіки досліджених фактів і подій біографії героя» [2, с. 8]. На думку вченого, українська художня біографія є спробою осмислення життєвого шляху видатного діяча – насамперед культури – минулого.

Надбанням сучасної біографічної прози про видатних людей є серія «Автографи часу» київського видавництва «Академія», яка на сьогодні налічує близько десяти біографічних романів. Відкриває цю серію біографічний роман В. Врублевської «Шарітка з Рунгу» (2007), героїнею якого є письменниця Ольга Кобилянська. Авторка мала на меті описати життєвий шлях мисткині від народження до самої смерті. Документалізм роману свідчить про використання Врублевською не лише біографічних даних про О. Кобилянську, а й щоденників, листів, нотатків, робочих записів письменниці тощо. В. Врублевська зосереджує увагу на внутрішньому світі героїні та майстерно передає її почуття та переживання. Авторка делікатно виписує любовну лінію роману, залишає в таємниці особисте життя Ольги Юліанівни, не вдаючись до «модного» на сьогодні прийому «оголити митця до споду» [7, с. 178].

Повість-есе Р. Горака «Твого ім'я не вимовлю ніколи» (2008), апокриф мандрів Григорія Сковороди «Усі кути Трикутника» В. Єшкілева (2012), романи С. Процюка «Троянда ритуального болю» (2010), «Маски опадають повільно» (2011), «Чорне яблуко» (2013) та роман Б. Редінг «Безумці» (2012) продовжують серію «Автографи часу» та оповідають про життя видатних постатей української культури. Спільна мета письменників – розповісти про невідомі факти з життя видатних постатей, зокрема про особисте життя. У першу чергу це стосується роману Барбари Редінг «Безумці», в основі сюжету якого історія кохання Михайла Коцюбинського й Олександри Аплаксіної. Зосередивши увагу виключно на інтимному житті письменника, авторка не розкрила творчий феномен митця, джерела формування митця як особистості, творчість якого є зразком неперевершеного таланту.

Зовсім інше звучання має біографічний роман В. Єшкілева «Усі кути Трикутника» про мандри юного філософа Григорія Сковороди, у якому автор трактує філософські погляди, роздуми мислителя. Твір написаний у жанрі пригодницького роману, а в назві приховано глибокий філософський зміст, спроектований на образ головного героя.

Домінуючим прийомом для творів біографічного жанру в XXI столітті є психологізм. Про це свідчить різноманіття психологічних засобів, якими користуються сучасні автори при моделюванні характеру персонажа. Письменники, керуючись принципами психологічного зображення, намагаються зазирнути в глибину свідомості історичної особи, розкрити читачеві невідомі факти з її біографії та неодмінно розповісти про особисте, інтимне життя. У творах часто знаходимо посилання на щоденники, листи, з прихованими внутрішніми переживаннями персонажа.

Останнім часом інтимне життя історичних осіб стало цікавою темою для обговорення в колі літературознавців та письменників. В одних біографічних творах любовні лінії мають надійне документальне підґрунтя, в інших – будуються на художньому вимислі. Дається взнаки прагнення письменників не відставати від моди на сексуалізацію, «яка останніми часами все більше охоплює нашу літературу і мистецтво» [4, с. 263]. «Узгодження біографії та певних переживань митця з його творами є основною ідеєю психобіографічного методу», – вважає Н. Зборовська [5, с. 60]. К. Леонгард зазначає, що «справжньої психологічної основи розповідь набуває лише в тому випадку, коли письменник більш чітко обґрунтовує особливості поведінки героя або всебічно показує нам незвичайну людську індивідуальність» [7, с. 179].

Моделюючи образ митця, письменник-біограф орієнтується на психологію та психоаналіз як вчення про підсвідоме. Досліджуючи історичні факти з життя відомої особи, письменник передає художніми засобами емоційний стан персонажа, його думки, переживання, розкриває внутрішній світ персонажа, будує його модель. Поєднання психо- та літературознавчого аналізу є провідним в останні десятиліття XX століття.

Таким чином, застосування психобіографічного методу в аналізі художніх біографій свідчить про розширення художнього виміру сучасної біографістики у психологізм. На основі психобіографічної методології відбувається психоаналітичне дослідження творчої особистості, біографії митця, щоб розкрити приховану сутність індивіда.

Методику психобіографізму знаходимо в працях Н. Зборовської «Психоаналіз і літературознавство», «Код української літератури: проект психоісторії новітньої української літератури», О. Мірошник «Психобіографічний метод у літературознавстві», М. Нестелеєва «Деструктивна й автодеструктивна образність прози українського “втраченого покоління”», С. Павличко «Дискурс модернізму в українській літературі», А. Печарського «Методика психоаналітичної літературної інтерпретації в Україні: генезис, проблематика, нові перспективи».

Здійснення психоаналітичного дослідження життя і творчості митця означає також і самоаналіз, адже під час аналізу психобіографії талановитої людини, письменник співвідносить переживання митця з своїми власними, ніби проживає разом з ним ще одне життя, заглиблюється в душу митця, пізнаючи при цьому власну. Узагальнюючи важливість психоаналітичних досліджень, Н. Зборовська зазначила: «У цілому високо оцінюю можливості психоаналітичного літературознавства. Адже воно сприяє тенденції оживлення письменника, наближення його постаті до проблематики нашої душі, коли недоступний раніше «кобзар», «каменярь»...стає найімовірніше сучасним завдяки своїй людськості» [5, с. 15].

Питання класифікації засобів психологізму в сучасному літературознавстві є малодослідженим. Через відсутність психологічного інструментарію вчені часто звертаються до цього питання у своїх студіях. І. Страхов трактує такі засоби – монологи-мрії, монологи-пригадування, монологи-роздуми та літературні сні [11, с. 57], В. Мацапура – невласне пряму мову, психологічну авторську розповідь, внутрішній монолог і діалог тощо [8, с. 42].

Л. Каневська акцентує на двох формах психологічного зображення – інтравертній як пряме відтворення психологічних процесів, та екстравертній, тобто непрямій, коли думки, почуття, переживання персонажа передаються через мову, міміку, жести, змалювання довколишньої дійсності.

О. Січкач у статті «Форми, прийоми та засоби втілення психологізму в українській літературі» подає схему виділення форм психологічного зображення:

Дослідниця зазначає, що «кожна із розглянутих форм послуговується своїм «набором» прийомів і засобів» [10, с. 39]. Пряма форма реалізується за допомогою внутрішніх монологів, внутрішніх діалогів, психологічного авторського зображення, снів, марень, сповідей, «потоків свідомості» тощо. Непряма форма послуговується жестами, рухами, позами, мімікою, інтонацією, психологічним портретом, психологічним пейзажем, психологічним інтер'єром, екстер'єром, психологічною деталлю тощо. На цей час це найповніша класифікація форм та прийомів психологічного зображення.

Письменник-біограф у своєму творі керується як прямою (інтервентною), так і непрямую (екстравентною) формами використання психологічних засобів. Особливе значення надається інтроспекції, що пов'язана з категорією «психологія творчості», яка зосереджує увагу на дослідженні процесу художньої діяльності, вроджених задатках людини, які скеровують розвиток творчих здібностей майбутнього митця. Вивченням інтроспекції займається структурна психологія, представниками якої є Ф. Брендано, Е. Тітченер, К. Штумпф. У біографічному творі процес спостереження на основі інтроспекції є дуже важливим, адже письменник намагається відтворити шлях становлення митця з ранніх літ і до творчого злету.

Отже, біографічна проза ХХ ст. характеризується тенденцією до правдивого, детального зображення життя відомої особи, у ній не залишається закритих, заборонених тем. Жанр художньої біографії стає своєрідним ключем до пізнання характеру особистості, повною мірою розкриває її внутрішній світ, внаслідок чого життя особи сприймається як певна смислова цілісність. Активне використання засобів психологізму у творах біографічного жанру дає підстави говорити про утвердження психобіографічного методу в сучасній біографістиці, який вимагає подальшого дослідження та теоретичного обґрунтування.

Список використаних джерел

1. Акіншина І. М. Жанрово-стильові особливості художньо-біографічної прози 80 – 90-х років ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / І. М. Акіншина. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с.
2. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза перспективи: Монографія / О. А. Галич – Луганськ: Знання, 2001. – 246 с.
3. Денисюк І. Людина в катаклізмах епохи: майстерність мемуариста // Крушельницька Л. І. Рубали ліс... (Спогади галичанки). – Львів: Астролябія, 2001. – 260 с.
4. Зборовська Н. В. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.
5. Зборовська Н. В. Психоаналіз і літературознавство: посібник / Н. В. Зборовська. – К.: Академвидав, 2003. – 392 с.
6. Петрусь О. В. Деконструкція «біографічного» канону в романах Пітера Акройда / Петрусь Олена Василівна // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Том 80. Вип. 67. Філологія. Літературознавство. – Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – С. 90 – 95.
7. Леонгард К. Акцентированные личности / Карл Леонгард. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 544 с.
8. Мацапура В. І. Літературний психологізм та його роль у художньому творі. Основні форми і прийоми / В. І. Мацапура // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2000. – № 1. – С. 41 – 43.
9. Потінцева Т. Літературна біографія // Лексикон загального та порівняльного літературознавства / За ред. А. Волкова та ін. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С. 300 – 301.
10. Січкач О. М. Форми, прийоми та засоби втілення психологізму в українській літературі (спроба системного аналізу) / О. М. Січкач // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки. – 2010. – № 4 (191). – С. 35 – 44.
11. Страхов И. В. Психологический анализ в литературном творчестве / И. В. Страхов. – Саратов: Изд. СГУ, 1973. – Ч 1. – 57 с.

SUMMARY

In the twenty-first century biographical prose fiction has been at the top of its development. It is proved by the large number of biographical studies which have appeared in this area over the last decade.

Writers have focused on innovation and experiment. Modern literary theorists consider documentalism to be a creative direction, genre and style that reflects modern trends. The popularity of biographical, essay and memoir genres confirms the need for a deep theoretical understanding of the problems of biographical literature and organizing of genre tumors.

There is an urgent necessity in psychologization of scientific approaches to the study and interpretation of the problems of the artist and his work in the Ukrainian study of literature of the nineteenth and twentieth centuries. The literature confirms the psychology that becomes the dominant technique for the works of the genre biographical. This is evidenced by the diversity of psychological tools that are used by writers in order to modeling the nature of biographical character. Creating the image of an artist, the biographical writer focuses on psychology and psychoanalysis as a theory of the unconsciousness, as while examining historical life facts of a historical person, he transfers emotional state of the character, his thoughts, experiences, reveals the inner life of the character, builds its internal model of the world with the help of the artistic means.

Thus, we can talk about the applying of psychobiographical method to the analysis of fiction biographies as this method is based on a psychoanalytic study of creative personality on the example of the artist's biography, in which the hidden nature of the individual is revealed.

The article focuses on the study of biographical prose in psychological perspective in which the biographical novels by V. Vrublevska are exemplified. The subject of the specific analysis is ways of transferring psychological state (gestures, facial expressions, intonation, psychological profile, psychological scenery psychological interior, exterior, psychological detail, letters, diaries, etc.).

Key words: biographical fiction, psychobiographical, dokumentalism, image of the artist.

УДК 37.016:821.161.2

Л.І. Громик, Н.О. Лавруевич

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА ФАКУЛЬТАТИВНИХ ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: НАРОДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У статті з'ясовуються особливості роботи над поетичними творами Тараса Шевченка у народознавчому аспекті на факультативних заняттях з української літератури, зокрема виявлено ефективні методи й прийоми дослідження народознавчої основи творчості великого поета.

Ключові слова: факультативні заняття, народознавство, фольклор, лекція, бесіда, самостійна робота.

Вивчення літератури відкриває нові можливості для формування світогляду громадянина України, який здатен сприймати дійсність під різними кутами зору. Робота над народознавчим елементом творів українських класиків сприяє формуванню у старшокласників умінь глибоко аналізувати сутність нових для них реалій жит-